

PROVINCIAAL
ONDERWIJS
VLAANDEREN

LEERPLAN GESPECIALISEERD RECREATIEMEDEWERKER

Onderwijsvorm:	BSO
Graad:	3e graad
Jaar:	3e leerjaar (22 lt/week)
Studierichting:	Gespecialiseerd recreatiemedewerker
Studiegebied:	Toerisme
Vakken:	Basisvorming: AV Lichamelijke opvoeding Specifiek gedeelte: /Aardrijkskunde /Expressie/Geschiedenis/ Sport/Toerisme/Public-relations/ Kantoortechnieken/Toegepaste econo- mie/Toegepaste informatica/ (incl. stage)
Leerplannummer:	2014/032 (Vervangt 2007/051 enkel voor Lichamelijke opvoeding Gespecialiseerd recreatiemedewerker)
Nummer inspectie:	2014/1057/1//V tot geldig referentiekader (Vervangt 2006 / 41 // 1 / T / BV / 2H / III3 // D/ enkel voor Lichamelijke opvoeding Gespecialiseerd recreatiemedewerker)

INHOUD

Visie	2
Beginsituatie	3
Algemene doelstellingen	4
Competenties/Leerplandoelstellingen	6
Pedagogisch-didactische wenken	28
Algemene pedagogisch-didactische wenken	28
VOET	30
Het open leercentrum en de ICT-integratie	31
Minimale materiële vereisten	34
Evaluatie	35
Bibliografie	36

VISIE

De toename van vrije tijd en vooral de vraag naar kwaliteitsgerichte vrijetijdsbesteding vergt een verhoogde professionaliteit van de recreatieve en toeristische dienstverlening. Zowel de binnenlandse recreatie als zinvolle vrijetijdsbesteding van buitenlandse gasten dient te beantwoorden aan een grote verscheidenheid van de vraag. Bovendien is de vraag naar eigentijdse recreatie trendgevoelig en wijzigt ook het aanbod, vaak ten gevolge van een sterk wisselende mediabelangstelling en actualiteit.

Doelgroep-specifieke kenmerken zorgen voor een differentiatie in het aanbod, vaak beïnvloed door factoren die te maken hebben met culturele kenmerken, gezondheid, duurzame ontwikkeling en lokale waarden, technologie en innovatiegevoeligheid, enz. Het aanbod van tijdelijke en permanente attracties, evenementen, programma's e.d. kan zowel van de overheid als van commerciële ondernemingen uitgaan. Hierin kunnen elementen vervat zitten die te maken hebben met communicatie, logies, transport, onthaal, animatie en al dan niet volledig uitgewerkte programma's, voordrachten, lezingen en tentoonstellingen, enz.

De BSO-opleiding 'Onthaal en Recreatie' (1^e en 2^e leerjaar - 3^e graad) leidt op tot uitvoerende taken binnen deze gevarieerde sector. Het specialisatiejaar Gespecialiseerd recreatiemedewerker (3^e graad, 3^e leerjaar) staat hierbij in het teken van verdieping en het opnemen van een grotere verantwoordelijkheid in de toegewezen taken in meer complexe contexten.

In aansluiting met de opleiding in de eerste twee leerjaren van de 3^e graad, omvat de opleiding in het derde jaar eveneens twee componenten. Enerzijds is er de onthaalcomponent gericht op een vlotte omgang met belangstellenden, klanten, collega's en medewerkers. Anderzijds wordt vooral verwacht dat het afstemmen van de verwachtingen van recreanten gebeurt op basis van een degelijke kennis van de aard van het beschikbare aanbod. Dat kan door enerzijds een aantal elementaire communicatieve vaardigheden te beheersen en anderzijds door technologische, economische, sportieve en ruimtelijke kenmerken van het aanbod te kennen en te beoordelen op hun waarde voor de recreant.

Aangezien het specialisatiejaar Gespecialiseerd recreatiemedewerker (3^e graad, 3^e leerjaar) mikt op verdieping, en tegelijk op een stijgende autonomie en verantwoordelijkheid binnen de toegewezen uitvoerende taken bouwt dit leerplan verder op dat van het eerste en tweede leerjaar van de derde graad. Tezelfdertijd wordt de klemtoon gelegd op het verwerven van 'competenties' binnen 6 clusters en worden telkens relevante contexten, ondersteunende kennis, te verwerven vaardigheden en attitudes geïntegreerd tot zinvolle opleidingsgehelen. De 6 competentieclusters zijn:

- 1 kwalitatief plannen, organiseren en uitvoeren van administratieve taken en onthaaltaken;
- 2 samenwerking met collega's, verantwoordelijken en externen;
- 3 communicatieve, sociale en commerciële vaardigheden;
- 4 voorbereiden, uitvoeren en begeleiden van recreatieve activiteiten, sport en spel;
- 5 gezondheidsopvoeding;
- 6 de cultuurhistorische, toeristische en aardrijkskundige contexten van de bestemming van de recreant.

Het referentiekader waarnaar deze opleiding verwijst wordt o.m. gevormd door:-
competentiefiches, zoals:

- G120201: Begeleider Recreatieve Activiteiten;
- G1101: Onthaal Toerisme – Onthaalmedewerker Toerisme;
- G1203: Vrijetijdsanimatie voor kinderen of adolescenten.

BEGINSITUATIE

De leerlingen kunnen instromen in de opleiding Gespecialiseerd recreatiemedewerker vanuit verschillende richtingen.

Toch wordt verwacht dat de leerlingen die dit 3e leerjaar aanvangen de leerstof van de 3e graad, 1e en 2e leerjaar Onthaal en recreatie beheersen. Dit leerplan bouwt immers verder op deze leerplannen.

Uiteraard zal de leraar zich vergewissen van de vooropleiding van alle leerlingen en zo nodig bijsturen op basis van flexibilisering van het onderwijstraject.

Het vak Lichamelijke Opvoeding wordt via dit leerplan op een geïntegreerde manier aangeboden. Derhalve dienen de eindtermen LO ook via dit leerplan te worden gerealiseerd. Voor het gemak van de leerplangebruiker worden de doelstellingen, gelinkt aan deze eindtermen, aangeduid met (LO...).

ALGEMENE DOELSTELLINGEN

De algemene doelstellingen van dit leerplan sluiten aan bij deze van het eerste en tweede leerjaar van de 3^e graad. Onderstaande generieke vaardigheden en attitudes moeten dan ook verder worden inge-oefend doorheen alle competentieclusters, zodat de leerlingen optimaal voorbereid zijn op de mate van autonomie en verantwoordelijkheid die samenhangen met de diverse taken binnen de beroepen-contexten waarin ze zullen terecht komen:

Bereid zijn te leren

Bereid zijn en in staat zijn om nieuwe ontwikkelingen binnen de sector waarin men tewerk gesteld is op te volgen en toe te passen.

Communicatief vaardig zijn

In staat zijn om in verschillende situaties en tegen verschillende personen zich vlot uit te drukken, zowel verbaal als non-verbaal, en om een luisterend oor te bieden.

Discreet zijn

In staat zijn om met bepaalde informatie voorzichtig om te springen of over te zwijgen.

Gezondheidsbewust zijn

Rekening houden met de fysieke conditie van de klanten bij het uitoefenen en begeleiden van activiteiten.

Omgaan met diversiteit

Beschikken over het vermogen om efficiënt en respectvol om te gaan met verscheidenheid.

Sociaal vaardig zijn

Op een aangename manier kunnen omgaan met de klanten en collega's; gevoel of begrip hebben voor de belangen en noden van de klanten; empathie hebben.

Stressbestendig zijn

Onder druk kunnen werken en verschillende taken tegelijk aankunnen.

Taalvaardig zijn

Een verzorgde taal gebruiken.

Milieubewust zijn

Zich bewust zijn van de impact van eigen handelingen op het milieu.

Welzijnsbewust zijn

Actief en pro-actief gericht zijn op veiligheid, gezondheid en hygiëne.

Didactisch vaardig zijn

Informatie en vaardigheden op een heldere wijze overbrengen met het gepast gebruik van (audiovisuele) hulpmiddelen zodanig dat de toehoorder op een efficiënte wijze begeleid wordt bij het leren, kennen en kunnen.

Flexibel zijn

Bereid zijn zich aan te passen aan de planning en uurroosters, beschikbaarheid tonen t.o.v. de klant.

Klantgericht zijn

In elke situatie kunnen reageren op een rustige, vriendelijke en beleefde manier; kunnen luisteren naar klanten en hen verder helpen bij problemen, vragen of mededelingen.

Loyaal zijn

Betrokken zijn op de zaak; de regels en afspraken die er gelden.

Teamgericht kunnen werken

Kunnen deel uitmaken van een groep; onderling kunnen doorgeven van informatie.

Imagobewust zijn

Aandacht hebben voor de impact van het eigen voorkomen en van de werkgever op de klanten.

Kunnen organiseren

In staat zijn om de planning van werkzaamheden en activiteiten op zich te nemen, prioriteiten kunnen stellen.

Dienstverlenend zijn

Beseffen dat de eigen bijdrage leveren aan de organisatie eruit kan bestaan anderen te ondersteunen in het behalen van hun doelen.

Diplomatisch zijn

Omzichtig te werk gaan en op een gepaste manier reageren in functie van de verschillende publieks-groepen. Overweg kunnen met vertrouwelijke informatie.

Kritisch denken

Onafhankelijk van anderen informatie kunnen analyseren en beoordelen

Verantwoordelijkheidsbesef

In het eigen handelen rekening houden met sociale en ethische normen die zowel gelden binnen als buiten de school en de stageplaats.

COMPETENTIES/LEERPLANDOELSTELLINGEN

CLUSTER 1	KWALITATIEF PLANNEN, ORGANISEREN EN UITVOEREN VAN ADMINISTRatieve TAKEN EN ONT-HAALTAKEN
COMPETENTIE 1	DE LEERLINGEN GAAN OP DOELMATIGE WIJZE OM MET RELEVANTE DIGITALE TOEPASSINGEN BINNEN SPECIFIEKE BEROEPSSITUATIES
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • diverse onthaalcontexten: front office & back office in hotels, onthaal van groepen bij evenementen... • verzamelen en verwerken van relevante gegevens in functie van beroepsactiviteiten (op kantoor). 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:	
<p>De leerlingen hebben kennis van:</p> <ul style="list-style-type: none"> • relevante softwarepakketten voor het opzoeken, verwerken en presenteren van gegevens; • relevante internetsites, zoekmethoden, applicaties en andere multimediale toepassingen; • relevante sociale media en multimedia; • relevante digitale informatie-, reservatie- en boekingssystemen. 	
VAARDIGHEDEN	
<p>De leerlingen kunnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • webquests uitvoeren naar aanleiding van specifieke vragen van de klant(-en); • doelmatig gebruik maken van sociale media; • moderne presentatietechnieken gebruiken (digitale geletterdheid); • professionele informatie-, reservatie- en boekingssystemen gebruiken. 	

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- nauwkeurig werken bij het hanteren van reservatie- en boekingsystemen;
- kritisch zijn bij het beoordelen van internetbronnen;
- doelgericht te werk gaan.

PEDAGOGISCHE WENKEN

- Gezien het geïntegreerde karakter van het leerplan, zullen de leerkrachten zoveel mogelijk streven naar zinvolle leeropdrachten waarin meerdere competenties tegelijk kunnen worden ingeëoefend en geëvalueerd;
- Dit veronderstelt dat de leerkrachten als team werken en veelvuldig met elkaar overleggen;
- Het doelmatig gebruik van sociale media kan bijvoorbeeld aangewend worden om promotioneel te handelen in commerciële omgevingen. Naast flyers en mondelinge presentaties moeten de sociale media ook hiervoor ingezet worden. (zie ook cluster 3, competentie 9);
- Moderne presentatietechnieken kunnen worden aangewend om bestaande animatiestructuren en activiteiten op een duidelijke manier uit te leggen en/of te demonstreren (zie ook cluster 4, competentie 12).

COMPETENTIE 2**DE LEERLINGEN PLANNEN, ORGANISEREN EN VOEREN BEROEPSSPECIFIEKE ADMINISTRATIEVE TAKEN UIT OP KWALITATIEVE WIJZE.****CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:**

Specifieke beroepscontexten waarbinnen leerlingen die competentie kunnen inoefenen:

- relevante afdelingen van het hotelwezen zoals backoffice;
- recreatieve evenementen-bureaus;
- callcenters;
- administratie en planning pretparken, recreatieparken...;
- onthaal-offices in toeristische diensten, in VVV-kantoren, hotels....

ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:

De leerlingen hebben kennis van:

- elementaire principes van kwaliteitszorg;
- elementaire principes van kassabeheer;
- elementaire principes van timemanagement (in integratie met competentie 1);
- principes van project- en activiteitenplanning (stappenplannen);
- principes van beheer van registratie van bezoekers (registratiesystemen);
- principes van in – en uitgaande post, met intranet- en internet-communicatiesystemen;
- principes van agendabeheer (in integratie met competentie 1);
- principes van organiseren van diverse soorten onthaalruimtes.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen kunnen:

- eventueel ontvangen gelden op een correcte manier verwerken;
- organisatieschema's, planningen en tabellen kunnen opstellen, lezen, opvolgen en verwerken;
- principes, methodes en instrumenten van kwaliteitszorg in de eigen beroepssituatie toepassen;
- multimedia-gelieerde vaardigheden aan deze competentie koppelen (vb. kassa).

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- klantgericht werken in diverse contactsituaties;
- vriendelijk zijn in klantencontact;
- oog hebben voor kwaliteitszorg binnen de dienstverlening;
- bereidheid tonen tot overleg en het ontvangen van feedback.

PEDAGOGISCHE WENKEN

- De opstelling van een project en activiteitenplanning gebeurt liefst geïntegreerd, bijvoorbeeld in aanloop naar de uitvoering van animatie en recreatieve sport en spelactiviteiten waarbij bijvoorbeeld oog is voor het opstellen van werkplanningen, draaiboeken, enz. (zie ook cluster 4, competentie 12);
- Het voorraadbeheer van de benodigheden voor de uitvoering van animatie en recreatieve activiteiten zoals aangegeven in cluster 4, competentie

12;

- Bij de principes van onthaal van gasten in diverse contexten moet ook gewezen worden op de noden en behoeften van de specifieke doelgroepen, zodat hiermee rekening kan gehouden worden bij het voorbereiden, uitvoeren en begeleiden van bijvoorbeeld recreatie sport- en spelactiviteiten. (zie ook cluster 4, competentie 12);
- Het inoefenen van registratiesystemen van gasten of bezoekers moet zo realistisch mogelijk gebeuren op basis van reëel gebruikte modellen.

COMPETENTIE 3

DE LEERLINGEN STUREN HUN EIGEN HANDELEN BIJ OP BASIS VAN ZELFREFLECTIE EN FEEDBACK VAN ANDEREN.

CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:

- teamvergaderingen;
- functionerings- en evaluatiegesprekken;
- diverse evaluatiecontexten: peer evaluatie, klantenevaluaties...

ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:

De leerlingen hebben kennis van:

- principes van kwaliteitszorg bij persoonlijk functioneren;
- sterkte-zwakteanalyse (SWOT);
- persoonlijke ontwikkelingsplannen (POP);
- PDCA-cirkel (plan - do - check - act);
- principes van persoonlijke professionalisering en ontwikkelingsplanning;
- basisprincipes van deontologisch-verantwoord professioneel handelen.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen kunnen:

- doelmatig blijven functioneren, ook in omstandigheden waarin ze feedback krijgen;
- constructieve feedback ontvangen en verwerken;
- constructieve feedback geven op niet-kwetsende wijze.

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- open staan voor constructieve feedback;
- zorgzaam zijn voor anderen en zichzelf;
- bereid zijn het eigen handelen aan te passen op basis van de ontvangen constructieve feedback;
- open staan voor de reacties van anderen op kritiek.

PEDAGOGISCHE WENKEN

- Bij de zelfstandige uitvoering van recreatieve spel- en sportactiviteiten moet een activiteit op zelfstandige basis worden bijgewerkt/ aangepast indien deze niet goed loopt;
- Bij de participatie in bestaande animatiestructuren moet er oog zijn voor kwaliteitszorg van het persoonlijk functioneren. (zie ook cluster 4, competentie 12).

CLUSTER 2	SAMENWERKEN MET COLLEGA'S, VERANTWOORDELIJEN EN EXTERNEN.
COMPETENTIE 4	DE LEERLINGEN WERKEN PROFESSIONEEL SAMEN MET GELIJKEN, SUPERIEUREN EN ONDERGESCHIKTEN IN SPECIFIEKE BEROEPSSITUATIES.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • alle beroepssituaties waarin overlegd wordt met collega's, superieuren en ondergeschikten; • alle beroepssituaties waarin overlegd wordt met externen; • informele momenten met collega's, superieuren en ondergeschikten. 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS , bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • vergadertechnieken; • basisprincipes van het teamwork; • principes van interne en externe PR en de samenhang tussen beiden; • principes van doelgroep-communicatie en diverse communicatie-strategieën. 	
VAARDIGHEDEN	
De leerlingen kunnen: <ul style="list-style-type: none"> • vlot en respectvol binnen het team met de collega's fungeren. • juiste communicatie-strategieën kiezen in diverse beroepsomstandigheden. 	
ATTITUDES	
De leerlingen willen: <ul style="list-style-type: none"> • positief omgaan met diversiteit. • loyaal zijn ten aanzien van het team en het bedrijf. • gevoeligheid tonen voor het uitgestraalde imago. 	
PEDAGOGISCHE WENKEN	
<ul style="list-style-type: none"> • Deze competentie vraagt een sterk praktijkgerichte aanpak. • Hierbij moet gestreefd worden naar een zo realistisch mogelijke contextualisering van de leeroefeningen. Zo kan je 'teamwork' het best inoefenen binnen contexten waarin zowel superieuren als gelijken aanwezig zijn. Een zuiver groepswork onder gelijken bevat dergelijke rijkdom niet. 	

CLUSTER 3	COMMUNICATIEVE, SOCIALE EN COMMERCIËLE VAARDIGHEDEN.
COMPETENTIE 5	DE LEERLINGEN VOEREN ONTHAALTAKEN UIT VOOR SPECIFIEKE DOELGROEPEN IN HET KADER VAN RECREATIEVE ACTIVITEITEN.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • Intramuros- en extramurosactiviteiten: vb. samenwerkingsverbanden met basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervaliden, jeugdwerk, enz. • Recreatiedomeinen, scholen, sportterreinen, vakantieparken, hotels, campings, evenementen... 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:	
<p>De leerlingen hebben kennis van:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de belangrijkste kenmerken van doelgroepen. • soorten balietechnieken. • de betekenis van communicatiemodellen voor de promotie van recreatieve activiteiten. • de mogelijkheden van multimedia bij promotionele communicatie. 	
VAARDIGHEDEN	
<p>De leerlingen kunnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • slechtnieuwsgesprekken voeren. • correcte selecties maken van multimedia-toepassingen in concrete situaties. • specifieke contextgeboden onthaaltaken op een zelfstandige wijze uitvoeren. 	
ATTITUDES	
<p>De leerlingen willen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • positief omgaan met diversiteit. • positief omgaan met verantwoordelijkheid. • empathie tonen binnen sociale interactiesituaties. 	

PEDAGOGISCHE WENKEN	
<ul style="list-style-type: none"> • De ondersteunende kennis wordt bij voorkeur aangeboden binnen het praktische kader van werkplekleren, stage,...waarbij de betekenis van de ondersteunende kennis duidelijk wordt verbonden met de praktische noodzaak. • De vaardigheden kunnen bijvoorbeeld worden ingeoeffend via een rollenspel, maar ze kunnen ook worden beleefd binnen concrete situaties (vb. video van een echt slechtnieuwsgesprek). • Om deze competentie te bereiken is een vakoverschrijdende aanpak zeker nodig. 	
COMPETENTIE 6	DE LEERLINGEN GAAN POSITIEF OM MET STRESSITUATIES.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • simulatieoefeningen van noodsituaties, zoals evacuatieoefeningen, eerst-hulp-trainingen... 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:	
<p>De leerlingen hebben kennis van:</p> <ul style="list-style-type: none"> • veiligheids- en hulprocedures in diverse noodsituaties. • de informatiebronnen rond omgaan met reisziektes, tropische ziektes... • methodes van stressbeheersing. 	
VAARDIGHEDEN	
<p>De leerlingen kunnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bepaalde technieken van zelfbeheersing aanwenden in stresssituaties. • de gasten geruststellen en op beleefde wijze veiligheidsinstructies geven. 	
ATTITUDES	
<p>De leerlingen willen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bewust zijn van hun verantwoordelijkheid in stresssituaties. • gevoelig zijn voor de veiligheid van eenieder die onder hun verantwoordelijkheid vallen. 	
PEDAGOGISCHE WENKEN	
<ul style="list-style-type: none"> • wanneer de nodige know-how niet aanwezig is bij de leerkrachten, ligt hier de kans om samen te werken met organisaties zoals het Rode Kruis. • alle oefeningen worden steeds aangeboden in een praktische context waarmee de leerlingen zouden te maken kunnen krijgen op de arbeidsmarkt. • inzake informatiebronnen spitst men zich bij voorkeur toe op de digitale bronnen en heeft men aandacht voor de kritische beoordeling ervan. 	

COMPETENTIE 7	DE LEERLINGEN STUREN HET GROEPSDYNAMISCH PROCES.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • groepsactiviteiten op school, in vakantieparken, op sportterreinen, bij evenementen, ... waarbij omgaan met groepen van verschillende omvang aan bod komt. 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS , bijvoorbeeld:	
De leerlingen hebben kennis van: <ul style="list-style-type: none"> • leiderschapsstijlen. • groepsdynamische processen. • sturingsmethodes van groepsprocessen. 	
VAARDIGHEDEN	
De leerlingen kunnen: <ul style="list-style-type: none"> • het evenwicht bewaren tussen de individuele en de groepsbelangen. • verbale en non-verbale signalen interpreteren. • op verbale en non-verbale signalen gepast reageren. • verbale, non-verbale en para-verbale signalen gebruiken. 	
ATTITUDES	
De leerlingen willen: <ul style="list-style-type: none"> • via hun empathie de groeiprocessen in positieve zin begeleiden. • zich verantwoordelijk opstellen voor het groepsbelang. • het eigen belang ondergeschikt maken aan de groepsbelangen. 	
PEDAGOGISCHE WENKEN	
<ul style="list-style-type: none"> • Geïntegreerd, vakoverschrijdend werken is hier alleszins aangewezen. • Deze competentie kan voor een groot gedeelte verworven worden tijdens het werkplekleren, stage, extra-murosactiviteiten. • De leerkrachten kiezen één van de theorieën inzake leiderschapsstijlen en vertrekken daarvan om de ondersteunende kennis aan te bieden (vb. het OCAI-model van Quin, het model van Hersey en Blanchard...), dit steeds via een interactieve aanpak. 	

COMPETENTIE 8	DE LEERLINGEN PASSEN ZELFSTANDIG EEN KLACHTENPROCEDURE TOE OP EEN CORRECTE MANIER.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • klachtenbehandeling bij het begeleiden van allerlei soorten activiteiten. • klachtenbehandeling bij hosting.	
ONDERSTEUNENDE KENNIS , bijvoorbeeld:	
De leerlingen hebben kennis van: <ul style="list-style-type: none"> • klachtenprocedures binnen specifieke beroepscontexten. • kenmerken van het klachtengesprek. • mechanismen (handelingen, non-verbale communicatie,...) voor omgaan met klachten. • probleemgestuurde vraagtechnieken.	
VAARDIGHEDEN	
De leerlingen kunnen: <ul style="list-style-type: none"> • de klachtenprocedures correct uitvoeren. • klachtengesprekken voeren. • klachten schriftelijk beantwoorden. • klantgericht omgaan met klachten.	
ATTITUDES	
De leerlingen willen: <ul style="list-style-type: none"> • zich loyaal opstellen ten opzichte van hun werkgever. • zich empathisch en geduldig opstellen ten opzichte van de ontevreden klant. • zich oplossingsgericht opstellen.	

PEDAGOGISCHE WENKEN

- voor zowel de ondersteunende kennis als voor het aanleren van de vaardigheden en attitudes zijn interactieve werkvormen hier alleszins noodzakelijk, zoals groepswerk, rollenspel...

COMPETENTIE 9**DE LEERLINGEN HANDELEN PROMOTIONEEL IN EEN COMMERCIËLE OMGEVING.****CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:**

- Extramurosactiviteiten: vb. samenwerkingsverbanden met basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervaliden, jeugdwerk...
- Recreatiedomeinen, scholen, sportterreinen, vakantieparken, hotels, campings, evenementen...

ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:

De leerlingen hebben kennis van:

- methoden van promotionele planning van mogelijke opdrachtgevers.
- de rol van verschillende medewerkers in een promotionele structuur.
- de commerciële taken van de onthaal- en recreatiemedewerker.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen kunnen:

- een promotiecampagne bedenken en organiseren rond een welomschreven activiteit.
- in specifieke situaties mensen enthousiast maken om deel te nemen aan commerciële activiteiten.

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- zich klantvriendelijk opstellen in commerciële contexten.
- zich dienstverlenend opstellen in commerciële contexten.
- zich succesgericht opstellen in commerciële contexten.

PEDAGOGISCHE WENKEN

- de ondersteunende kennis, vaardigheden en attitudes moeten hier zeker ingeoeffend worden binnen de beschreven contexten. Zuiver theoretische lessen hebben hier weinig zin.

CLUSTER 4	VOORBEREIDEN, UITVOEREN EN BEGELEIDEN VAN RECREATIEVE ACTIVITEITEN, SPORT EN SPEL.
COMPETENTIE 10	DE LEERLINGEN BEREIDEN EEN RECREATIEVE ACTIVITEIT, SPEL EN SPORT ZELFSTANDIG VOOR.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • Intramurosactiviteiten: voor organisatie binnen eigen klasgroep, voor andere klasgroepen. • Extramurosactiviteiten: voor organisaties in samenwerking met o.a. kleuter- en basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervaliden, jeugdwerk... • Extramurosactiviteiten: voor organisatie van activiteiten op recreatiedomeinen, in vakantieparken, hotels, campings, evenementen... 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:	
<p>De leerlingen hebben kennis van:</p> <ul style="list-style-type: none"> • digitale ondersteuningspakketten. • de werking van eenvoudige sport- en speltoestellen. • geldende afspraken en regels voor het gebruik de verschillende sportfaciliteiten. • de verschillende stappen voor het voorbereiden van een sport- of spelactiviteit. • actuele trends inzake recreatieve activiteiten, sport- en spel. • soorten recreatieve en animatieactiviteiten zoals spelvormen, sportspelen, thematische knutselactiviteiten, podiumactiviteiten, fitness... • diverse aspecten van een verantwoorde sport- en fitnessbegeleiding (LO 2). 	
VAARDIGHEDEN	
<p>De leerlingen kunnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zelfstandig wedstrijdschema's opstellen. • deelnemerslijsten en wedstrijdssystemen opmaken en bijhouden. • zelfstandig de meest passende recreatieve ruimtes selecteren en benutten, materiaal klaarzetten... • sport- en spelactiviteiten zelfstandig voorbereiden en uittesten. • een verantwoorde keuze maken uit gepaste bewegingsactiviteiten met het oog op een fitte levensstijl (LO 1). • veiligheidsvoorschriften toepassen in concrete situaties ... 	

- aan de doelgroep aangepaste middelen selecteren in functie van de activiteit

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- aandacht hebben voor hygiëne en milieu (LO 12*)
- teamgericht werken; spontaan samenwerken, werken conform taakverdelingen en verschillende rollen vervullen (LO 11*)
- anticiperen op onvoorziene omstandigheden.
- interesse tonen voor recente evoluties inzake sport en spel.

COMPETENTIE 11

DE LEERLINGEN BEDIENEN ZELFSTANDIG APPARATUUR EN CONTROLEREN WERKING EN VEILIGHEID VAN MATERIAAL EN INFRASTRUCTUUR.

CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:

- Tijdens lessen LO en Sport
- Recreatiedomeinen, scholen, vakantieparken, hotels, campings, evenementen.

ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:

De leerlingen hebben kennis van

- de correcte werking van apparatuur (vb. geluidsinstallatie, lichtinstallatie...).
- de correcte werking van eenvoudige sport- en speltoestellen.
- de principes van veiligheid bij specifieke sport-, spel en animatie.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen kunnen:

- handleidingen opzoeken en lezen over de werking van apparatuur binnen een accommodatie.
- omgaan met veiligheidsprocedures in diverse beroepssituaties.
- specifieke apparatuur en installaties (vb. muziek, licht, sport...) zelfstandig bedienen.
- de goede werking en de veiligheid van accommodaties en materialen nagaan.
- zelfstandig eenvoudige herstellingen uitvoeren (vb. schroef vastvrijzen, ketting op fiets, fietsband kleven...).
- noodzakelijke herstellingen aan infrastructuur en materieel tijdig doorgeven aan de bevoegde instanties of personen.

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- welzijnsbewust optreden.
- zich veiligheidsbewust opstellen.
- verantwoordelijkheidsbesef tonen.
- zorg dragen voor materiaal, aandacht hebben voor hygiëne en milieu en respect tonen voor anderen (LO 12*)

COMPETENTIE 12**DE LEERLINGEN BEGELEIDEN ZELFSTANDIG EEN RECREATIEVE ACTIVITEIT, SPEL EN SPORT.****CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:**

- Intramurosactiviteiten: voor organisatie binnen eigen klasgroep, voor andere klasgroepen.
- Extramurosactiviteiten: voor organisaties in samenwerking met o.a. kleuter- en basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervaliden, jeugdwerk.
- Extramurosactiviteiten: voor organisatie van activiteiten op recreatiedomeinen, in vakantieparken, hotels, campings, evenementen.
- Organisatie van activiteiten voor o.a. kleuter- en basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervaliden.
- Werken met specifiek doelgroepen in recreatiedomeinen, vakantieparken, hotels, op campings en evenementen.

ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:

De leerlingen hebben kennis van

- sportspelen en spelvormen (technieken, spelregels, variaties, differentiatie...).
- de diverse aspecten van een verantwoorde sport- en fitnessbegeleiding (LO 2).
- het nut van een goede fysieke conditie en kunnen hun eigen fitheiddoelen bepalen (LO 6).
- verantwoorde keuzes van voor hen gepaste bewegingsactiviteiten met het oog op een fysiek actieve levensstijl (LO 1).
- gepaste bewegingen, correcte houdingen en integratie ervan in werk- en dagelijkse leefomstandigheden (LO 7).
- de risico's van een sedentair leven en remediëringmethoden (LO 8).
- soorten doelgroepen, hun capaciteiten en gezondheidsrisico's.
- de correcte basisprincipes van werken op muziek.
- de verschillende stappen in het begeleidingsproces van sport-, spel-, recreatie- en animatieactiviteiten.

- de principes van coaching.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen kunnen:

- een activiteit op een duidelijke manier uitleggen/ demonstreren en kunnen duidelijke instructies geven.
- onder begeleiding een conditieprogramma uitvoeren, evalueren en bijsturen (LO6).
- gepaste bewegingen en correcte houdingen in het dagelijks leven integreren (LO7).
- coachingstrategieën toepassen om deelnemers te motiveren om vol te houden.
- deelnemers op veiligheidsrisico's wijzen en op de hieraan gekoppelde veiligheidsvoorschriften .
- de nodige methodieken toepassen bij het begeleiden van recreatie- en animatieactiviteiten zoals knutsel- en grimeactiviteiten, dansen, toneel, opvoeringen ...
- de noodzakelijke hulpmiddelen selecteren en gebruiken zoals rookmachines, geluidsinstallaties, belichting...
- een verantwoorde keuze maken van voor hen gepaste bewegingsactiviteiten met het oog op een fysiek actieve levensstijl.

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- spontaan rekening houden met de diversiteit binnen de deelnemersgroepen.
- bewegingsvreugde ervaren door competente deelname aan de aangeboden bewegingsactiviteiten (LO 4*).
- bereidheid tonen en voldoening hebben aan prestatieverbetering (LO 5*).
- afspraken en regels naleven (LO 3*).
- verantwoordelijkheid opnemen in bewegingssituaties (LO 3*).
- veiligheidsafspraken naleven en vertonen veilig gedrag vertonen (LO 9*).
- aandacht hebben voor hygiëne en milieu (LO 12*).
- zorg dragen voor kledij en materieel (LO 12 *).
- kritisch omgaan met nevenverschijnselen van sport (LO 13*)
- omgaan met elementen als spanning, verlies, winst, succes, fairplay en faalangst (LO 10*).

PEDAGOGISCHE WENKEN

- Benut de vele mogelijkheden tot vakoverschrijdend en competentieoverschrijdend werken. Werk zoveel als mogelijk samen voor het bereiken van gelijkaardige doelstellingen.
- Vb. cluster 1 C2 (o.a. organisatieschema's, planningen en tabellen kunnen opstellen, lezen, opvolgen en verwerken) en cluster 4 C10 (o.a. deelnemerslijsten en wedstrijdssystemen opmaken en bijhouden) Voorzie een ruime variatie aan prikkels.
- Werk praktijkgericht.

Vb. cluster 4: C10 laat de opgemaakte wedstrijdsschema's ook in een reële situatie uitvoeren (eventueel tijdens middagsport).

- Werk nauw samen met het werkveld.
- Werk met verschillende doelgroepen.
- Werk bij praktische opdrachten gradueel, van een beperkte tot een meer uitgebreide groep. Wees steeds alert voor de haalbaarheid van de opdracht, succesbeleving is heel belangrijk!
- Maak gebruik van een waaier van alternatieve didactische werkvormen om de leerinhouden te brengen.
- Maak zoveel mogelijk gebruik van beeldmateriaal van geobserveerde praktijkoefeningen van de leerlingen.
- Zorg ervoor dat het kernidee of spelidee duidelijk naar voor komt.
- Leer leerlingen creatief om te gaan met bestaande spelen (inkleding, gradatie, variaties...)
- Zorg voor variatie en afwisseling. Wees vooral zeer creatief! De lessen zijn een inspiratiebron voor de leerlingen.
- Organiseer verschillende activiteiten in verschillende milieus bv. duinen, bos, ijspiste...
- Maak gebruik van groepsdiscussie, casestudies, rollenspelen...

CLUSTER 5	GEZONDHEIDSOPVOEDING.
COMPETENTIE 13	DE LEERLINGEN TREDEN GEPAST OP IN RISICODRAGENDE CONTEXTEN.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • Intramurosactiviteiten: voor organisatie binnen eigen klasgroep, voor andere klasgroepen. • Extramurosactiviteiten: voor organisaties in samenwerking met o.a. kleuter- en basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervaliden, jeugdwerk. • Extramurosactiviteiten: voor organisatie van activiteiten op recreatiedomeinen, in vakantieparken, hotels, campings, evenementen. • Organisatie van activiteiten voor o.a. kleuter- en basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervalide. • Werken met specifiek doelgroepen in recreatiedomeinen, vakantieparken, hotels, op campings en evenementen. 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:	
De leerlingen hebben kennis van <ul style="list-style-type: none"> • veiligheids- en gezondheidsrisico's i.v.m. recreatie en animatie, sport en spel. • principes van eerste-hulp. 	
VAARDIGHEDEN	
De leerlingen kunnen: <ul style="list-style-type: none"> • eerste-hulp-vaardigheden toepassen op niveau van helper (Rode Kruis). 	
ATTITUDES	
De leerlingen willen: <ul style="list-style-type: none"> • zich ten dienste te stellen van professionele hulpverleners bij noodsituaties of leiding nemen bij eerstehulpverlening. • in een noodsituatie hun verantwoordelijkheid opnemen en zich bewust zijn van de reikwijdte van zijn/haar kennis en kunde en van de bevoegdheid als hulpverlener. • hun verantwoordelijkheid opnemen om een noodsituatie te voorkomen. 	

PEDAGOGISCHE WENKEN

- Werk zo praktijkgericht mogelijk.
- Maak gebruik verschillende werkvormen (filmpjes, inoefenen via kijkwijzers, leerlingen leren elkaar iets aan...).
- Welbevinden, vertrouwen en succesbeleving bij de leerlingen bieden de beste garanties tot het halen van de vooropgestelde attesten.
- Volg op regelmatige basis nascholing.

CLUSTER 6	DE CULTUURHISTORISCHE, TOERISTISCHE EN AARDRIJKSKUNDIGE CONTEXTEN VAN DE BESTEMMING VAN DE RECREANT.
COMPETENTIE 14	DE LEERLINGEN BEOORDELEN TOERISTISCHE EN RECREATIEVE BESTEMMINGEN OP HUN COMMERCIEEL EN RECREATIEF POTENTIEEL.
CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:	
<ul style="list-style-type: none"> • diverse recreatieve en toeristische bestemmingen en arrangementen (zoals dagtrips). • fiets- en wandelnetwerken. • (niche-) touroperators, zoals bijvoorbeeld Vacansoleil, KrisKras, Joker... 	
ONDERSTEUNENDE KENNIS , bijvoorbeeld:	
<p>De leerlingen hebben kennis van:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het toeristisch en recreatief patrimonium van aangeboden of zelfgekozen bestemmingen. • de gespecialiseerde softwareprogramma's die in de toeristische en recreatieve sector worden gebruikt. • de diverse communicatiekanalen uit de sector, zoals toeristische portaalsites, brochures, toeristische gidsen... • topregio's inzake toerisme en recreatie. • recreatief- en toeristisch aantrekkelijke aspecten van het cultuurhistorisch patrimonium van een bestemming. • recreatief en toeristisch aantrekkelijke geografische aspecten van een bestemming: klimaat, reliëf, hydrografie... • bereikbaarheid van een recreatieve of toeristische bestemming: wegen, luchthavens, havens, spoorwegen, transport, openbaar vervoer... 	
VAARDIGHEDEN	
<p>De leerlingen kunnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • aangepaste keuzes maken binnen het aanbod van informatiebronnen (digitaal en niet-digitaal) in verband met recreatieve en toeristische bestemmingen en producten. • ICT-vaardigheden aanwenden, zoals werken met Google Earth, portaalsites. • op basis van de vragen van de klant een aangepaste selectie maken van mogelijke bestemmingen. • specifiek aanbod van de TO verkopen: infomappen van de TO hanteren om klanten warm maken voor excursies aangeboden door de TO. 	

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- kwaliteitsvol handelen centraal stellen in hun beroepsmatig activiteiten.
- nauwkeurigheid betrachten bij hun professioneel handelen.

PEDAGOGISCHE WENKEN

- waar mogelijk probeert men voor de gespecialiseerde softwarepakketten samen te werken met de sector om de simulaties zo “echt” en realistisch mogelijk te maken en in te oefenen. Samenwerking met reisbureaus via werkplekleren is hier een voorbeeld van.
- Bij voorkeur wordt de ondersteunende kennis aangeboden tijdens het werkplekleren of in het open leercentrum.

COMPETENTIE 15**DE LEERLINGEN HANDELEN DUURZAAM IN HET MAKEN VAN HUN KEUZES.****CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:**

- bezoeken, bespreken en/of gidsen van diverse recreatieve en toeristische bestemmingen en arrangementen (zoals dagtrips).
- deelname aan tochten binnen fiets- en wandelnetwerken.
- (niche-) touroperators, zoals bijvoorbeeld Vacansoleil, KrisKras, Joker...

ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:

De leerlingen hebben kennis van:

- principes van duurzaam management in de recreatieve en toeristische sector.
- indicatoren voor duurzame recreatie en toerisme, rekening houdend met de interafhankelijkheid van de 3 P's (planet, people, profit).
- voorbeelden van duurzaam toerisme.
- voorbeelden van duurzame recreatie.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen kunnen:

- in concrete situaties keuzes maken die duurzaam zijn, rekening houdend met alle belanghebbenden.
- handelen op duurzame wijze binnen diverse beroepssituaties.

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- van 'duurzaamheid' een inherente dimensie maken van hun handelen, denken en voelen, zowel in beroepssituaties als privé.

PEDAGOGISCHE WENKEN

- de vaardigheden en attitudes kunnen aangebracht worden door het duurzaamheidsprincipe uit de eigen leefwereld te extrapoleren naar diverse toeristische contexten. Leeft men in de eigen maatschappelijke omgeving op duurzame wijze ? Waarom wel ? Waarom niet ? Kunnen dezelfde overwegingen worden toegepast in de andere contexten ?

COMPETENTIE 16

DE LEERLINGEN SELECTEREN KWALITEITSVOLLE INFORMATIEBRONNEN EN VERWERKEN HIERAAN GERELATEERDE INFORMATIE.

CONTEXTEN waarbinnen de competentie geoefend en verworven kan worden, bijvoorbeeld:

- Intramurosactiviteiten: voor organisatie binnen eigen klasgroep, voor andere klasgroepen.
- Extramurosactiviteiten: voor organisaties in samenwerking met o.a. kleuter- en basisscholen, bejaardentehuizen, centra voor mindervaliden, jeugdwerk.
- Extramurosactiviteiten: voor organisatie van activiteiten op recreatiedomeinen, in vakantieparken, hotels, campings, evenementen.

ONDERSTEUNENDE KENNIS, bijvoorbeeld:

De leerlingen hebben kennis van:

- de belangrijkste niet-digitale en digitale informatiebronnen uit het vakgebied.
- interessante digitale- en niet-digitale informatiebronnen rond actualiteit en trends binnen hun vakgebied.
- gebeurtenissen uit de actualiteit die gevolgen hebben voor het recreatieve en/of toeristische gebeuren.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen kunnen:

- aangepaste keuzes maken binnen het aanbod van informatiebronnen (digitaal en niet-digitaal) in verband met recreatieve en toeristische bestemmingen en producten.
- trends binnen hun vakgebied opsporen via gericht zoeken naar kwalitatieve informatie.
- de gevonden informatie op kritische wijze beoordelen.
- de gevonden informatie op creatieve wijze doorgeven aan anderen, bijvoorbeeld via een presentatie.

ATTITUDES

De leerlingen willen:

- voeling hebben met de actualiteit.
- kritisch zijn ten opzichte van beschikbare informatie.
- zorgvuldig zijn bij het beoordelen, verwerken en doorgeven van informatie, zowel aan klanten als aan teamleden, superieuren en derden.

PEDAGOGISCHE WENKEN

- de onderdelen van deze competentie worden best aangeboden via case-studies, praktische oefeningen en groepswork of andere interactieve werkvormen. Het openleercentrum of goed uitgeruste computerklas is een grote troef om deze oefeningen te maken.

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

ALGEMENE PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

Dit leerplan werd uitgewerkt op basis van 25 reële lesweken per jaar, inclusief activiteiten op het terrein en stage.

Belangrijk! De verschillende clusters, aangegeven in dit leerplan worden het beste door meerdere leerkrachten gegeven die nauw met elkaar moeten en kunnen samenwerken. Een geïntegreerde en projectmatige aanpak zal hierbij worden aangewend waarbij de formele scheiding tussen theorie en praktijk komt te vervallen. Het staat de school daarom vrij om te bepalen binnen welke vakken de verschillende clusters en competenties behaald zullen worden. De inzet van de betrokken leerkrachten kan op een dynamische manier ingeroosterd worden. Flexibiliteit staat centraal.

Naast de specifieke pedagogisch-didactische wenken gelden een aantal algemene aanbevelingen om het geïntegreerd aangeboden leerplan in de praktijk te realiseren. Hiervoor is een doelgericht vakoverstijgend vakgroepoverleg noodzakelijk. Daarop kan een globale planning opgesteld worden waardoor de realisatie van de verschillende onderdelen met zin voor verantwoordelijkheid en complementariteit wordt gepositioneerd over de beide leerjaren en worden gelinkt aan de verschillende leersituaties.

Dit geïntegreerde leerplan nodigt uit tot een zo breed mogelijke pedagogisch-didactische integratie. Dit betekent onder meer dat leervakken die afzonderlijk worden ingeschreven in de lessentabel, zoveel mogelijk geïntegreerd worden aangeboden. Men kan dit bereiken door het organisatieschema van de lestijden optimaal af te stemmen op het mogelijk maken van integrerende en interactieve werkvormen, zoals werkplekleren, openleercentrum-didactieken, practica, andere toerisme- en onthaalgebonden extramurosactiviteiten, leerlingbedrijfjes, gastcolleges, enz. Een hoge participatiegraad van de leerlingen bevordert de realisatie van de verschillende onderdelen van dit leerplan.

Het lerarenteam zal dus samenwerken, bijvoorbeeld rond specifieke cases of leertaken, waarbij ieder het deelaspect van zijn vakgebied aanpakt. Een voorbeeld ter verduidelijking:

Opdracht:

de leerlingen krijgen als opdracht te helpen met de organisatie van een toeristische fiets- en wandeldag voor de gezinnen die logeren in het vakantiepark.

In meerdere of mindere mate komen meerdere clusters en competenties aan bod bij het uitwerken van deze case:

- cluster 3: alle competenties (geheel of gedeeltelijk)
- cluster 4: alle competenties (geheel of gedeeltelijk)
- cluster 5: alle competenties (geheel of gedeeltelijk)
- cluster 6: alle competenties (geheel of gedeeltelijk)

Het staat de school vrij in functie van de regionale en lokale ondersteunende omstandigheden een haalbare afstemming van de opleiding op de latere werkomstandigheden in te schatten en in het leren op te nemen. Deze aanpak maakt ook een grotere inbreng van stage-activiteiten mogelijk, waardoor het mogelijk wordt gedurende langere tijd een dossier te volgen op de stageplaats. Er moet anderzijds ook gestreefd worden naar een gedoseerde diversiteit aan stageplaatsen (bv. reis- en onthaalbureaus, campings, attractieparken, vakantieparken, recreatiedomeinen...), waarbij de ervaringen kunnen uitgewisseld worden tijdens contacturen op de school of via een elektronische leeromgeving.

Van elke leraar wordt verwacht dat zij/hij in het begin van het schooljaar een jaarplanning maakt. Eenvormigheid is een noodzaak voor de verschillende collega's binnen eenzelfde vakgroep. De timing en de volgorde van de leerplanonderdelen zijn niet bindend. Indien afgeweken wordt, zal dit in overleg tussen de verschillende collega's gebeuren en zullen – indien nodig – de andere jaarplannen eveneens aangepast worden. De verschillende jaarplannen zullen zodanig gemaakt worden dat er -waar mogelijk- per week een coördinatie is tussen de verschillende vakken. Overleg tussen de verschillende leraars is dus onontbeerlijk. Tijdens het schooljaar zullen de vorderingen door de verschillende collega's samen regelmatig geëvalueerd worden met het doel de verschillende jaarplannen eventueel bij te sturen.

VOET

Wat en waarom?

Vakoverschrijdende eindtermen¹ (VOET) zijn minimumdoelen die, in tegenstelling tot de vakgebonden eindtermen, niet specifiek behoren tot een vakgebied, maar door meerdere vakken en/of vakoverschrijdende onderwijsprojecten worden nagestreefd.

De VOET geven scholen de opdracht om jongeren te vormen tot de actieve burgers van morgen!

Zij moeten jongeren in staat stellen om die sleutelcompetenties te verwerven die een zinvolle bijdrage leveren aan het uitbouwen van een persoonlijk leven en aan de opbouw van de samenleving.

Het ordeningskader van de VOET bestaat uit een samenhangend geheel dat deels globaal en deels per graad geformuleerd wordt.

Globaal:

- een **gemeenschappelijke stam** met 27 sleutelvaardigheden
Deze gemeenschappelijke stam is een opsomming van vrij algemeen geformuleerde eindtermen, los van elke context. Ze zijn toepasbaar in alle opvoedings- en onderwijsactiviteiten van de school. Ze kunnen, afhankelijk van de keuze van de school, in samenhang met alle andere vakgebonden of vakoverschrijdende eindtermen worden toegepast;
- **zeven** maatschappelijk relevante toepassingsgebieden of **contexten**:
  - **lichamelijke gezondheid en veiligheid,**
  - **mentale gezondheid,**
  - **sociorelationele ontwikkeling,**
  - **omgeving en duurzame ontwikkeling,**
  - **politiek-juridische samenleving,**
  - **socio-economische samenleving,**
  - **socioculturele samenleving.**

Per graad:

- **leren leren,**
- **ICT** in de eerste graad,
- **technisch-technologische vorming** in de tweede en derde graad ASO.

Een zaak van het hele team

De VOET vormen een belangrijk onderdeel van de basisvorming van de leerlingen in het secundair onderwijs. Om een brede en harmonische basisvorming te waarborgen moeten de eindtermen van de gemeenschappelijke stam, contexten, leren leren, ICT en technisch-technologische vorming in hun samenhang behandeld worden. Het is de taak van het team om - vanuit een visie en een planning - vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen te combineren tot zinvolle gehelen voor de leerlingen.

Door de globale formulering krijgen scholen meer autonomie bij het werken aan de vakoverschrijdende eindtermen, waardoor de school meer mogelijkheden krijgt om het eigen pedagogisch project vorm te geven.

Het team zal keuzes en afspraken moeten maken over de VOET.

De globale formulering over de graden heen betekent niet dat alle eindtermen in alle graden moeten aan bod komen, dit zou een onbedoelde verzwaring van de inspanningsverplichting tot gevolg hebben. Bij het maken van de keuzes wordt verwacht dat elke graad in elke school een redelijke inspanning doet ten opzichte van het geheel van de VOET, rekening houdend met wat in de andere graden aan bod komt.

Doordat de VOET niet louter graadgebonden zijn, krijgt de school/scholengemeenschap de mogelijkheid om een leerlijn over de graden heen uit te werken.

---

¹ In de eerste graad B-stroom spreekt men over vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen (VOOD). Aangezien zowel VOET als VOOD na te streven zijn, beperken we ons in de tekst tot de term VOET, waarbij we zowel naar het begrip vakoverschrijdende eindtermen als vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen verwijzen.

HET OPEN LEERCENTRUM EN DE ICT-INTEGRATIE

Het gebruik van het open leercentrum (OLC) en de ICT-integratie past in de totale visie van de school op leren en op het werken aan de leervaardigheden van de leerlingen. De inzet en het gebruik van ICT en van het OLC zijn geen doel op zich maar een middel om het onderwijsleerproces te ondersteunen.

Door de snelle evolutie van de informatietechnologie volgen nieuwe ontwikkelingen in de maatschappij elkaar in hoog tempo op. Kennis en inzichten worden voortdurend verruimd. Er komt een enorme hoeveelheid informatie op ons af. De school zal de leerlingen moeten leren hier zinvol en veilig mee om te gaan.

Zelfstandig kunnen werken, in staat zijn eigen initiatieven te ontplooiën en over het vermogen beschikken om nieuwe ideeën en oplossingen in samenwerking met anderen te ontwikkelen, zijn essentieel. Voor het onderwijs betekent dit een ingrijpende verschuiving: minder aandacht voor de passieve kennisoverdracht en meer aandacht voor de actieve kennisconstructie binnen de unieke ontwikkeling van elke leerling. Die benadering nodigt leraren en leerlingen uit om voortdurend met elkaar in dialoog te treden, omdat je de ander nodig hebt om te kunnen leren. Het traditionele beeld van onderwijs zal steeds meer verdwijnen en veranderen in een dynamische leeromgeving waar leerlingen in eigen tempo en in wisselende groepen onderwijs zullen volgen. Dergelijke leerprocessen worden bevorderd door gebruik te maken van het OLC en van ICT-integratie als onderdeel van deze rijke gedifferentieerde leeromgeving.

Het open leercentrum als krachtige leeromgeving

Een open leercentrum (OLC) is een ruimte waar leerlingen, individueel of in groep, zelfstandig, op hun eigen tempo en op hun eigen niveau kunnen leren, werken en oefenen.

Om een krachtige leeromgeving te zijn, is een open leercentrum

- uitgerust met voldoende didactische hulpmiddelen,
- ter beschikking van leerlingen op lesmomenten en daarbuiten,
- uitgerust in functie van leeractiviteiten met pedagogische ondersteuning.

In ideale omstandigheden zou de ganse school een open leercentrum kunnen zijn. In werkelijkheid kan in een school echter niet op elke plaats en op elk moment een dergelijke leeromgeving gewaarborgd worden. Daarom kiezen scholen ervoor om een aparte ruimte als OLC in te richten om zo de leemtes in te vullen.

Voor de meeste leeractiviteiten volstaat een klaslokaal of informaticalokaal. Wanneer is het echter nuttig om over een OLC te beschikken?

- Bij een gedifferentieerde aanpak waarbij verschillende leerlingen bezig zijn met verschillende leeractiviteiten, kan het klaslokaal op vlak van zowel ruimte als middelen niet meer als enige leeromgeving voldoen. Dit is zeker het geval bij begeleid zelfstandig leren, vakoverschrijdend leren, projectmatig werken ... Vermits leerlingen bij deze leeractiviteiten een zekere vrijheid krijgen in het plannen, organiseren en realiseren van het leren, is de beschikbaarheid van extra ruimte en middelen soms noodzakelijk.
- Het leren van leerlingen beperkt zich niet tot de eigenlijke lestijden. Voor sommige opdrachten moeten zij beschikken over aangepaste leermiddelen buiten de eigenlijke lestijden. Niet iedereen heeft daar thuis de mogelijkheden voor. In functie van gelijke onderwijskansen, lijkt het zinvol dat een school ook momenten buiten de lessen voorziet waarop leerlingen van een OLC gebruik kunnen maken.

Om hieraan te voldoen, beschikt een OLC minimaal over volgende materiële mogelijkheden:

- ruim lokaal met een uitnodigende inrichting die een flexibele opstelling toelaat (bijv. eilandjes om in groep te werken);
- ICT: computers met internetverbinding, printmogelijkheid, oortjes, microfoons ...
- digitaal leerplatform waar alle leerlingen toegang toe hebben;
- materiaal waarvan de vakgroepen beslissen dat het moet aanwezig zijn om de leerlingen zelfstandig te laten werken/leren (software, papieren dragers ...) en dat bewaard wordt in een openkastsysteem;
- kranten en tijdschriften (digitaal of op papier).

In het ideale geval is er nog een bijkomende ruimte beschikbaar (liefst ook met ICT-mogelijkheden) die zowel kan gebruikt worden als 'stille' ruimte of juist omgekeerd om bijvoorbeeld leerlingen presentaties te laten oefenen (de grote ruimte is in dat geval de stille ruimte) of voor groepswork (discussiemogelijkheid).

Op organisatorisch vlak is het van belang dat met het volgende rekening wordt gehouden:

- het OLC wordt bij voorkeur gebruikt voor werkvormen en activiteiten die niet in het vaklokaal kunnen gerealiseerd worden;
- het is belangrijk dat bij een leeractiviteit begeleiding voorzien wordt. Deze begeleiding kan zowel gebeuren door de actieve aanwezigheid van een leraar als ook 'van op afstand' door middel van gerichte opdrachten, stappenplannen, studietips ...;
- het OLC is toegankelijk buiten de lessen (bijv. tijdens de middagpauze, een bepaalde periode voor en/of na de lessen).

Voor het welslagen is het aan te bevelen dat een OLC-beheerder aangesteld wordt. Deze beheerder zorgt o.a. voor inchecken, bewaren van orde, beheer van het materiaal en praktische organisatie en wordt bijgestaan door een ICT-coördinator voor de technische aspecten.

Door het specifieke karakter van het OLC is deze ruimte bij uitstek geschikt voor de realisatie van de ICT-integratie binnen de vakken maar deze integratie mag zich niet enkel tot het OLC beperken.

ICT-integratie als middel voor kwaliteitsverbetering

Onder ICT-integratie verstaan we het gebruik van informatie- en communicatietechnologie ter ondersteuning van het leren.

ICT-integratie kan op volgende manieren gebeuren:

- Zelfstandig oefenen in een leeromgeving

Nadat leerlingen nieuwe leerinhouden verworven hebben, is het van belang dat ze voldoende mogelijkheden krijgen om te oefenen bijvoorbeeld d.m.v. specifieke pakketten. De meerwaarde van deze vorm van ICT-integratie kan bestaan uit: variatie in oefenvormen, differentiatie op het vlak van tempo en niveau, geïndividualiseerde feedback, mogelijkheden tot zelfevaluatie.

- Zelfstandig leren in een leeromgeving

Een mogelijke toepassing is nieuwe leerinhouden verwerven en verwerken, waarbij de leerkracht optreedt als coach van het leerproces (bijvoorbeeld in het open leercentrum). Een elektronische leeromgeving (ELO) biedt hiertoe een krachtige ondersteuning.

- Creatief vormgeven

Leerlingen worden uitgedaagd om creatief om te gaan met beelden, woorden en geluid. De leerlingen kunnen gebruik maken van de mogelijkheden die o.a. allerlei tekst-, beeld- en tekenprogramma's bieden.

- Opzoeken, verwerken en bewaren van informatie

Voor het opzoeken van informatie kunnen leerlingen gebruik maken van o.a. cd-roms, een ELO en het internet.

Verwerken van informatie houdt in dat de leerlingen kritisch uitmaken wat interessant is in het kader van hun opdracht en deze informatie gebruiken om hun opdracht uit te voeren.

De leerlingen kunnen de relevante informatie ordenen, weergeven en bewaren in een aangepaste vorm.

- Voorstellen van informatie aan anderen

Leerlingen kunnen informatie aan anderen meedelen of tonen met behulp van ICT-ondersteuning met tekst, beeld en/of geluid onder de vorm van bijvoorbeeld een presentatie, een website, een folder ...

- Veilig, verantwoord en doelmatig communiceren

Communiceren van informatie betekent dat leerlingen informatie kunnen opvragen of verstrekken aan derden. Dit kan via e-mail, internetfora, ELO, chat, blog ...

- Adequaat kiezen, reflecteren en bijsturen

De leerlingen ontwikkelen competenties om bij elk probleem verantwoorde keuzes te maken uit een scala van programma's, applicaties of instrumenten, al dan niet elektronisch. Daarom

is het belangrijk dat zij ontdekken dat er meerdere valabele middelen zijn om hun opdracht uit te voeren. Door te reflecteren over de gebruikte middelen en door de bekomen resultaten te vergelijken, maken de leerlingen kennis met de verschillende eigenschappen en voor- en nadelen van de aangewende middelen (programma's, applicaties ...). Op basis hiervan kunnen ze hun keuzes bijsturen.

MINIMALE MATERIËLE VEREISTEN²

De school en de leerkrachten kunnen gebruik maken van:

- een vaklokaal;
- binnen en buitensportinfrastructuur,
- volgende uitrusting:
  - voldoende computers voor de leerlingen,
  - beschikbaar klasmeubilair zodat verschillende werkvormen mogelijk zijn. Vooral interactieve, instructieve en toepassingsgerichte opdrachten moeten uitgevoerd kunnen worden,
  - internetverbinding,
  - beamer en scherm
  - algemene en gespecialiseerde software.
- sport- en spelmaterieel,
- degelijke muziekinstallatie (Cd-speler – iPod),
- eerste hulpkoffer.

Indien een aantal van bovenstaande materiële elementen niet in het vaklokaal beschikbaar zijn, vragen we om deze dan in de onmiddellijke omgeving ter beschikking te hebben.

De toestellen moeten zo opgesteld staan dat er naast de computer nog voldoende ruimte is voor een boek of schrift. Tevens moeten volgende ergonomische eisen vervuld zijn; het scherm moet van goede kwaliteit (stabiel beeld zonder reflecties) en verstelbaar zijn, voor het toetsenbord moet er voldoende ruimte zijn voor de polsen.

---

² Inzake veiligheid is de volgende wetgeving van toepassing:

- Codex
- ARAB
- AREI
- Vlarem.

Deze wetgeving bevat de technische voorschriften die in acht moeten genomen worden m.b.t.:

- de uitrusting en inrichting van de lokalen;
- de aankoop en het gebruik van toestellen, materiaal en materieel.

Zij schrijven voor dat:

- duidelijke Nederlandstalige handleidingen en een technisch dossier aanwezig moeten zijn;
- alle gebruikers de werkinstructies en onderhoudsvoorschriften dienen te kennen en correct kunnen toepassen;
- de collectieve veiligheidsvoorschriften nooit mogen gemanipuleerd worden;
- de persoonlijke beschermingsmiddelen aanwezig moeten zijn en gedragen worden, daar waar de wetgeving het vereist.

EVALUATIE

Evaluatie wordt niet beschouwd als een afzonderlijke activiteit die louter gericht is op de beoordeling van de leerling, maar ze moet integendeel met het leerproces verweven zijn. De didactische evaluatie is een inherent deel van leren en onderwijzen. Zij geeft informatie aan leerlingen en leraren over het succes van het doorlopen leerproces en biedt zodoende de kans om het rendement van leerlingen én leraren te optimaliseren.

Voor de beoordeling van leerlingen die een geïntegreerd leerplan aangeboden kregen, is een gezamenlijke visie van de betrokken leraren op evaluatie noodzakelijk. Uiteraard dient deze visie te kaderen binnen het evaluatiebeleid van de school, waarin een coherente, op actuele benaderingen van onderwijskundige doelstellingen afgestemde procedures zal zijn opgenomen. Niet alleen de werkbaarheid t.a.v. de regelgeving, maar ook een duidelijke communicatie naar alle betrokkenen (leerlingen, ouders, collega's) is van groot belang. Leerlingen en ouders vinden in de rapportering (score, commentaar, remediëring) bruikbare informatie over de doelmatigheid van de gevolgde studiemethode.

Het is eveneens onderwerp van overleg dat leraren het nodige gewicht geven aan diverse evaluatietypes en -vormen zodat de leerstijlen van leerlingen niet alleen gehonoreerd worden, maar ook kunnen bijgewerkt worden. De leraren houden daarom ook een remediëringsbeleid tegen het licht van de evaluatieresultaten. Zij zorgen er ook voor dat het sanctioneringsbeleid niet interfereert in de evaluatie van de vakdeskundigheid van leerlingen. Dat houdt in dat een evaluatie van vakattitudes een andere beoordeling krijgt dan algemene attitudes, waarvoor op een schoolbeleid gerekend wordt.

Zoals alle meetapparatuur moet ook het evaluatie-instrument aan bepaalde kwaliteitscriteria voldoen. We verwijzen hierbij naar de website van de Pedagogische begeleidingsdienst van het GO! waar een uitgewerkte visie op evalueren wordt aangeboden:

http://www.go.be/sites/portaal_nieuw/Prikbordvoorleerkrachten/SO/standpunten/Standpunten/Forms/AllItems.aspx

---

BIBLIOGRAFIE

AHAUS Kees, DE HAAN Eric, *Integraal klachtenmanagement*, 2010, Kluwer, 312 p. (ISBN 9789013072693)

ALNAES Karsten, *De geschiedenis van Europa*, Anthos, Amsterdam, 2007, 4 delen (ISBN 90 – 8549 – 004 – 9).

BLOCKMANS Wim, *Eeuwen des onderscheids: een geschiedenis van middeleeuws Europa*, Prometheus, Amsterdam, 2006, 476 p. (ISBN 9789035126657).

HOUTKOOP, H., & KOOLE, T., *Taal in actie. Hoe mensen communiceren in taal*, Coutinho, 2000, 180 p. (ISBN 9789062831906)

FRIESER Darwin, *Effectief mondeling communiceren in drie stappen*, Boom/Lemma, 2011, 103p. (ISBN 978-90-5931-700-0 als paperback en ISBN 978-94-6094-359 als digitaal handboek)

MAES Francis, *Muziek als idee en praktijk: deel 1*, Acco, Leuven, 2010, 289 p. (ISBN 9789033476914).

MAES Francis, *Muziek als idee en praktijk: deel 2 Van Mozart tot Debussy*, Leuven, Acco, 2012, 198 p. (ISBN 9789033478871).

PRICE Simon, *De geboorte van het klassieke Europa*, Houten, Spectrum, 2011, 456 p. (9789000300594).

SIEBENS, Ivo, e.a., *Handboek Toerisme*, Lannoo Campus, 2010.

WARD Simon, *Film in het juiste perspectief*, Librero, Kerkdriel, 2011, 576 p. (ISBN 9789089981561).

WILSCHUT Arie, *Geschiedenisdidactiek: handboek voor de vakdocent*, Coutinho, Bussum, 2004.

- PR voor dummys (uitgeverij: Pearsoneducation), *Principes van marketing* (Philip Kotler, uitgeverij Pearson).

- *vormingsbrochures Toerisme Vlaanderen: evenementenorganisatie, marketing, internetmarketing en werving in de toeristische sector + organisatie van een persconferentie.*

Websites

<http://www.rodekruisvrijwillger.be> en <http://vrijwilliger.rodekruis.be/NL/Diensten/opleidingen/cursussen/>

<http://www.jeugrodekruis.be> en <http://www.rodekruis.be/>

www.toerismevlaanderen.be

www.vacansoleil.be

www.bloso.be

<http://www.nl.etraveltraining.eu/vl/Cursisten/Home>

www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html

www.sportsmedia.nl/recreatie-en-vrije-tijd/recreatie-toerisme

www.pretparken.be

www.365.be (voor Belgische toeristische attracties en musea)

www.iaapa.org (voor internationale toeristische attracties, pretparken en musea)

www.groteroutepaden.be (wandel- en fietsroutes in België)

www.fietsroute.org (fietsroutes in België)

www.asadventure.com/benl/index.cfm/fuseaction/content.academy (informatie over outdoor-activiteiten)

www.houdenvanklanten.nl/news/341/56/Meer-klantgerichtheid-in-de-reisbranche-naar-voorbeeld-van-de-MICE-branche (De enthousiaste klant als ambassadeur – website over klantgerichtheid)

www.carrieretijger.nl/functioneren/ontwikkelen/jezelf-ontwikkelen/reflectie (website over zelfreflectie)

www.easy360.nl/expertise/ontwikkeltips/organisatievermogen/plannen-en-organiseren/ (algemene informatie over plannen en organiseren)

www.duurzaam-toerisme.com/